

SLAVOJ ZIZEK: THE SPECTRE IS STILL ROAMING AROUND

Ljubljanalaisen Slavoj Zizekin pessimistinen intro Komunistiseen manifestiin (The Spectre is still roaming around. An introduction to the 150th anniversary edition on the Communist Manifesto. Bastard books, Zagreb 1998) pyrkii puhuttelemaan liberaalia filosofian harrastajaa – joihin Zizekin mukaan kuulumme käytännöllisesti me kaikki – nykykapitalismin analyysin kautta.

Zizek kutsuu kapitalismia ”gigantiseksi parasitiikiksi”, joka repii brutaalisti todelliset ihmiset ja luonnon objektit irti maaperästään ja imee niistä energiansa halvimman logiikalla: vain tyhmä maksaa liikaa. Kapitalismiin kuuluu ”pääoman solipsis-spekulatiivinen tanssi”, joka on välinpitämätön vaikutuksistaan sosiaaliseen todellisuuteen. Sen ydintä on objektiivinen väkivalta, joka piilottaa ihmisen pääoman ja sijoittajan abstraktiin kaapuun vastuuttomuuden huipentumana: kukaan ei ole vastuussa.

Kapitalismi siirtää huomion sosiaalisesta todellisuudesta taustalla vaikuttavaan abstraktiin todellisuuteen, jolle annetaan oikeus määrittää asioiden arvot. Tämän ideologisena ilmentymänä Zizek näkee globaalin reflektiivisyyden (itseensä viittaavuuden), ”postmodernismin” ja ”toisen modernisaation”. Jokapäiväisessä elämässä ne tulevat ilmi siinä, että käyttäytymistä ei enää määrää perinteiset tavat ja säännöt, vaan ne täytyy valita ja omaksua refleksiivisesti. Samaan kaatuu myös tulkintatekniikat kuten psykoanalyysi: potilas (asiakas) ei ole enää teorian ulkopuolella vaan hän tuntee psykoanalyysin diskurssin: vapaita assosiaatioita ei enää ole, koska potilas kääntää mielteensä psykoanalyysin kielelle. Tämä aiheuttaa myös uuden vastuuttomuuden, johon ei pure valistuksen ja psykoanalyysin resepti: *sapere aude!* Uusnatsi tietää tarkalleen mitä hän tekee, psykonalyttisin ja sosiologisin termein, mutta hän jatkaa toimintaansa tästä huolimatta: se on vain puhdas valinta.

Kapitalismin ydintä, heteroseksuaalista perhettä, ei enää uhkaa seksuaaliset vähemmistöt, koska refleksiivinen, suvaitsevainen ja monikulttuurinen liberaali näkee ne vain mahdollisina vaihtoehtoisina elämäntapoina, osana kapitalistista subjektiviteettia, jolla on monta muuttuvaa identiteettiä. Näin taustalla ei ole enää patriarkaalista pelkoa, koska todellisen vallan ikonista käy nykyään ”Bill Gates”, tavallisen näköinen naapurin nörtti, jonka todellisessa minässä jyllää ”nero” ja joka valloittaa maailman näyttöpäätteeltään. Bill Gates hahmon mystifioitumisen on osa ihmishuoneiden esineellistämistä ja väärää personifikoitumista. Spontaaniin toimintaan tukeutuvan kapitalismin myytti ja myytin todellistuma kiteytyy siis business-nerossa ja sitä ylistävissä psykologisissa menestymisen oppikirjoissa, samalla kun markkinoiden todellinen hallinta voi ajautua yksittäisen ihmisen käsiin. Julkinen valvonta toimii vain ääritapauk-

sisissa: vain liian gigantinen pilkataan pienemmiksi osiksi, kuten uhkaa käydä Microsoftillekin.

Kapitalismi vaikuttaa myös yksilön psyykkeen talouteen. Enää yksilön nautintojen laatua ei määritä symboliset ja julkiset kiellot, vaan päinvastaisesti vaatimus nauttia! Symboliset normit korvataan kuvitteellisilla ideaaleilla, ja yksilön on itse määritettävä omat nautintonsa ja vieläpä valittava ne. Protestanttisen työetiikan korvaavat vastaavasti vieläkin julmemmat tehokkuuden vaateet, jonka yksilö asettaa itse itselleen ikään kuin vailla ulkoista ja symbolista määrittäjää.

Perinteisen politiikan tekee mahdottomaksi se, että vasemmistokin hyväksyy talouden depolitisoinnin. Siinä missä se pidättelee todellisia mielipiteitään ja muuntaa ne käsitteelliseksi ideaaleiksi, äärioikeisto on politiikan kentällä ainoa, joka puhuu omalla äänellään: tarkoittaa sitä mitä sanoo, tai pahimmassa tapauksessa, sanoo sen mitä vasemmisto ajattelee (mutta ei uskalla sanoa ääneen). Tästä syystä kapitalismille hedelmällisin poliittinen yhteistyökumppani on multikulturalistinen liberaalidemokratia, jossa poliittinen keskusta näkee itsensä – paradoksaalisesti – ”radikaalina”. Sen poliittisena huipentuma on ”käyttää ideoita jotka toimivat” (Ideas that work, kuten Tony Blair), joka käytännössä tarkoittaa toimimista niin kuin markkinat vaativat. Filosofissa Derrida, Habermas, Rorty ja Derrida ovat tosiasiaa – huolimatta filosofista kiistoistaan – samanlaisia ”hieman vasemmalle kääntyneitä sosiaalisesti tiedostavia liberaalidemokraatteja”. Näin filosofiset taistelutkin on erotettu poliittisesta maailmasta, jossa niillä ei ole enää kantavuutta. Perusongelmana on siis se, että politiikka ja talous on erotettu yhä selkeämmin toisistaan.

Zizekin selitys poliittisen toiminnan lukkiutumiseen kiteytyy *interpassiivisuuden* käsitteessä. Interaktiivisuuhan tarkoittaa joko interaktiivista toimintaa jonkin välineen kanssa (esim. en ole pelkkä passiivinen kuluttaja), tai toimimista

toisen toimijan kautta siten, että asiat tapahtuvat, kun minä odottaa passiivisesti. Täten taas interpassiivisuus tarkoittaa vastavasti joko kummankin toimijan passiivisuutta (Zizek käyttää esimerkkinä kahta rakastunutta, jotka vain nauttivat toistensa läsnäolosta), tai sitten – mikä on kapitalismin ymmärtämisen kannalta mielenkiintoisempaa – toimija on mahdollisimman aktiivinen

ollessaan samalla täysin passiivinen suhteessa toiseen ihmiseen. Tämän interpassiivisuuden ikoniksi Zizek ottaa Tamagochi-lelun, joka tuottaa – käyttäjän helliessä konetta – täydellisen passiivisuuden tunteen suhteessa toisiin ihmisiin. Siten kapitalismin tuottamat keskustelu kapitalismista täyttää interpassiivisuuden periaatteen: ihmiset toimivat ja touhuavat mahdollisimman tehokkaasti ja huolehtivat esineellistetyistä vaateista, mutta tosiasiaa tuottavat toisilleen pelkkää olemisen passiivisuutta.

Yhteiskunnallisen kuvittelun rajat ovat törmänneet kapitalismin rajoihin: on helppo kuvitella luonnon mullistuksen tai tuhoutumisen kuin tuotantosuhteiden muutoksen mahdollisuus. ”Itse poliittinen taistelu on muuntunut kulttuuriseksi taisteluksi marginaalisten identiteettien tunnistamiseksi ja erojen suvaitsevaisuudeksi.” On helppo suvaita toiseutta niin kauan kun se ei ole liian toista, toisaalta on helppo perustella räikeätkin ihmisoikeuksien rikkomuksetkin, jos vain tavoitteenä on omat arvomme.

Vaikka *Kommunistinen manifesti* ei enää tarjoakaan ratkaisua siihen, mikä olisi vaihtoehto globaalille markkina-liberalismille, niin se kantaa mukanaan vaihtoehtojen *mahdollisuutta*. Tämä kysymys on erittäin ajankohtainen itä-Euroopan entisille kommunistisille maille, jotka saavat kokea kummankin maailman pahimmat puolet: ”rajoittamattoman markkinat ideologisessa fundamentalismissa”. Irvokkainta siellä on jyrkkä muutos sanakarillisesta solidaarisuudesta halpamarkkinoihin ja pornografiaan. Zizekin mukaan itä-Euroopan mailla on kaksi pessimististä mallia (kun muutoksien myötä ihmiset eivät saaneet, mitä odottivat): toinen on uuskonservatiivinen vapaiden markkinoiden puolustaja, joka kieltää kaikki sosiaalisen solidaarisuuden muodot, toinen multikulturalisti ja radikaali yhteiskuntakriitikko, joka pyrkii subvertoimaan olemassaolevan järjestyksen, mutta tosiasiaa toimii vain sen lisäksi.